

KUNST VÕI TEADUS?

Saateks

Käesolevasse kogumikku on jõudnud 2022. aasta detsembris Tartu Ülikooli muuseumis peetud konverentsi „Kunst või teadus“ ettekannete põhjal valminud artiklid, lisaks mõned ka väljastpoolt. Konverents oli osa Tartu Ülikooli muuseumi, Eesti Kunstimuuseumi ning Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse ja visuaalkultuuri instituudi koostööprojektist, mis keskendub kunsti ja teaduse seostele minevikus ja tänapäeval. Projekti käigus koostati ka näitus, mis avati 14. oktoobril 2022 Kumus ja 16. novembril 2023 Tartu Ülikooli muuseumis, ning avaldati trükikataloog.¹

Digiajastul on kunsti ja teaduse vastastikuste suhete teema muutunud järjest aktuaalsemaks, sellest annavad tunnistust uurimis-, näituse- ja loomeprojektid üle kogu maailma. Traditsioonilises kunstiajaloo on kunstnike koostööd teadlastega kirjeldatud enamasti üksnes „tõelise“ kunstiloome kõrvalnähtusena ja ka teaduse ajaloo on teadustööga seotud pildid sageli jäänud tagaplaanile. Alles hiljuti on asutud tõsisemalt huvi tundma, milline oli nende roll teadmiste looja ja kujundajana.

Nii mõnigi kord on piltidel olnud väga suur tähtsus teadustulemuste käibesse toomisel. Ajal, mil eurooplased koloniaalvallutuste käigus enda jaoks ülejäänud maailma avastasid, moodustasid teadustöödele lisatud pildid osa uute alade teaduslikust (ja sellega kaasas käinud sõjalisest ja majanduslikust) hõivamisest. Siiski ei saanud kaugeltki kõik etnograafide, geograafide, botaanikute, zooloogide ja teiste teadlaste teosed illustratsioone, sest nende valmimine nõudis väga paljude osaliste koostööd ja koordineeritud tegevust ning suure hulga raha. Kuid neid töid, mida õnnestus rikkalikult illustratsioonidega varustada, mäletatakse õigusega üle aegade. Selliseid teoseid sündis

¹ *Kunst või teadus. Art or Science*, toim Jaanika Anderson, Linda Kaljundi, Kadi Polli, Kristiina Tiideberg (Tartu: TÜ kirjastus, 2022).

ka Tartu ülikooli teadlaste uurimistöö tulemusena. Ingrid Sakh annab ülevaate botaanikaprofessor Carl Christian Friedrich v. Ledebouri (1785–1851) Altai reisiga kaasnenud luksusliku botaanilise pildiraamatu teostamisest – kust tuli vajalik raha, kes tegi ja kus tehti jne. Imetlusväärusel kombel sai see raamat tõesti valmis just sellises mahus nagu kavandatud, mida ei saa aga öelda Indrek Jäätsi käsitletud Richard Maacki (1825–86) Siberi-reisi raamatu kohta. Kuigi ka sellega kaasnes uhke pildialbum, sisaldas see vaid osa teadustöö käigus sündinud ja raamatusse kavandatud pildimaterjalist. Olukorrad, kus esialgsest kavast realiseerus vaid osa, näivad olevat pigem tavalised. Kui Ledebouri uhke väljaanne sai teoks riigi raha toel, siis Maacki raamatu illustatsioonide eest maksis eraannetaja. Erakapitali roll Vene koloniaalekspansioonis ja teadusavastuste tutvustamises Läänele väärriks kindlasti sügavamalt avamist ka edaspidi.

Nii loodusteadlaste kui etnograafide töös jäi joonistamine endiselt oluliseks ka 20. sajandil, kui selle kõrvale oli astunud fotograafia. Joonise eelis oli ja on tänini võimalus rõhutada olulist ja jätta kõrvale ebaoluline.

Piret Koosa on vaatluse alla võtnud ERMi kogudes hoitavad päevikud, mida peeti retkedel liivlaste juurde, ja neis leiduvad joonistused, mis annavad edasi nii uurijatele teaduslikku huvi pakkunud objekte kui ka olmelisi situatsioone, millesse etnograafid retkedel sattusid. Need viimast tüüpi joonistused reisipäevikutes lisavad koloriiti ja annavad tõenäoliselt ajaloolastele uurimismaterjali edaspidigi.

Hea joonistajakäsi oli endiselt hinnas ka loodusteadlastel. Hea näide on botaanik August Vaga (1893–1960), kelle tegevuse teadustööde ja raamatute, sh õpikute ja nõukogude ajal valminud koguteose „ENSV flora“ illustreerijana võtab vaatluse alla Mari Nõmmela. Artiklist selgub muu hulgas, et mõned joonistused, mis Tartu Ülikooli raamatukogus hoitavas isikufondis on atribueeritud vennale (Alfred Vagale), on ilmselt siiski August Vaga tehtud.

Joonistatud originaalillustatsioonid sündisid ka 21. sajandil. Kui varasemate teoste puhul tuleb tõdeda, et piltide autorid on sageli tagaplaanile jäänud ja mõnikord ei tea me nende nimesidki, rääkimata sellest, et keegi oleks neile sõna andnud, siis Rauno Thomas Moss pakub meile harukordset võimalust lugeda joonistaja vaadet Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas koostatud eestikeelse anatoomiaõpiku il-

lustreerimisele: millist ettevalmistust on vaja, et teadusillustratsiooni üldse tegema hakata, milliste raskustega tuleb kokku puutuda, kuidas tuleb teha koostööd vastava eriala inimestega, kuidas tehakse valikuid, mida pildile võtta ja mida kõrvale jätta jpm.

Teaduse, ennekõike reaalteaduste kujutamine ja teadusest pärit kujundistu kasutamine Nõukogude Eesti graafikas on teemaks Elnara Taidre artiklis. Mõneti üllataval kombel võis teadus ulatada käe kunstile nii ideede andjana kui väljendusvõimaluste pakkujana. Nii sai näiteks Ülo Sooster oma eksperimentaalset lähenemist kunstile, mida peavool ei aktsepteerinud, rakendada kaasaegset füüsikat tutvustava füüsikaõpiku illustreerimisel. Kui sürrealism ja metafüüsika ei sobinud ametlikku kunstikaanonisse, siis füüsikõpikus võis neid siiski läbi mängida. Teisalt oli see muidugi kunstnikule ka pealesunnitud vajadus – olles peavoolust kõrval, tuli tal sedalaadi töid teha lihtsalt äraelamiseks, ehkki tulemus pole sellepärast vähem võluv.

Hannes Vinnali artikkel värvidest apteegis viib lugeja varauusaega, andes ülevaate, milliseid värvaineid tol ajal üldse kasutati ja milliseid neist võis leida Tallinna apteekidest. Teema rändab kunsti, kunstniku, apteegi ja kaubanduse põneval ristteel.

Kunsti materiaalsus või selle puudumine ning originaalsuse ja reaalsuse hägustuvad piirid on vaatluse all restauraatorite Maria Hansari ja Andrus Laansalu artiklis. Tänapäevane digitehnoloogia võimaldab mitut moodi äärmuslikke lahendusi – arvutiprogrammi ja inimeste koostöös võib panna kokku tuhandeiks kildudeks purunenud kunstiteose, kuid tulemus võib olla küsitav selles mõttes, et pole lõpuks vaadeldav. Teises äärmuses on pildi taasmaterialiseerimine olukorras, kus originaali polegi enam olemas – pilt näeb välja nagu päris, kuid originaalist pole seal midagi. Arvestades digitehnoloogia te kiiret arengut, võib oletada, et see on alles algus ning originaali ja koopia teema vaataja jaoks ühelt, restauraatori jaoks teiselt poolt vajab tulevikus tõsiselt läbivaidlemist.

Muuseumikogude plokis annab Tartu Ülikooli muuseumi kurator Sirje Sisask ülevaate kogudes leiduvatest mikroskoobipreparaatide ülesjoonistustest, mis sündisid õppeprotsessi osana ja leidsid kasutamist samuti õppetöös. Kogumiku lõpetab traditsiooniliselt Tartu Ülikooli muuseumi 2022. aasta aruanne.